

O PRIPADNOSTNEM KOSTUMIRANJU

Na primeru kostumiranja na Tržaškem

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: Avtor v razpravi analizira eno od področij kostumiranja, ki se je na Tržaškem intenzivno razvijalo že v 19. in na začetku 20. stoletja, ponovno pa se je razmahnilo v zadnjih desetletjih 20. stoletja. Pojav oblačenja kostumov, s katerimi nosilci hote in redkeje nehote izražajo pripadnost skupnostim, katerih del se čutijo, označuje kot pripadnostno kostumiranje, saj z njim nosilci izražajo na primer pripadnost slovenstvu (ko se postavljajo ob bok Italijanom) in hkrati pripadnost manjšim, navadno s prostorom povezanim skupnostim, če se pojavljajo v kontekstih, ki to narekujejo. Avtor ugotavlja, da pripadnostni kostumi prekrivajo človekovo siceršnjo identiteto in poudarjajo pripadnost določenim skupnostim. Ta pripadnost je bolj jasna, če so simboli pripadnostnega kostumiranja družbeno prepoznavni.

Ključne besede: oblačenje, kostumiranje, noša, kostum, obleka, identiteta, pripadnost

Abstract: Analyzed is an area of costuming that started to intensively develop in the Province of Trieste already in the 19th and at the beginning of the 20th centuries; it became popular again in the last decades of the 20th century. The phenomenon of donning costumes with which their wearers intentionally (less often unintentionally) emphasize their affiliation with communities to which they feel that they belong, is called affiliated costuming. In this manner people express appurtenance to the Slovene nation in contrast to the Italians, for example, or, depending upon the context, to smaller communities usually associated with a certain locality. The author posits that affiliated costumes conceal a person's identity while simultaneously emphasizing their affiliation with a community. This belongingness is more clearly manifested if symbols of affiliated costuming have been generally recognized by the society.

Key Words: dressing, costuming, traditional costume, costume, dress, identity, affiliation

Uvod

Oblačenje v kostume, ki jih nosilci in tisti, ki so z njimi v stiku, že od začetka omenjenega pojava sredi 19. stoletja najpogosteje označujejo kot »nošek«, »narodne noše«, bolj izjemoma »ljudske noše«, »narodne obleke« in podobno, v vsem svojem razvoju hkrati opravlja več funkcij. Po eni strani nosilci z njim izražajo pripadnost predstavnim skupnostim¹ in naklonjenost tradiciji, s katero jih povezujejo, hkrati pa gre pri omenjenih kostumih za siceršnje praznje, slovesne (pre)obleke. Te so pogosto nosilčev najdragocenejši (lahko tudi najdražji, če bi bil finančno ovrednoten na trgu) oblačilni niz in jih zato oblačijo ob priložnostih, ko želijo biti »najlepše« oblečeni in opaženi kot člani skupnosti, ki jih (pre)obleka predstavlja. V nadaljevanju članka zaradi želje po osvetlitvi vprašanja kostumiranja, katerega cilj je vizualno označevanje predstavniških skupnosti, nekoliko zanemarjam njegovo funkcijo praznje obleke in se posvečam predvsem njegovi identifikaciji s predstavniškimi skupnostmi. Vpeljujem izraz pripadnostno oblačenje² kot oznako za oblačenje uniform in neka-

terih oblek drugih vrst, s katerimi nosilci izkazujejo pripadnost določeni vojaški, poklicni, društveni organizaciji. S tem so povezani še izrazi pripadnostna obleka (s to se v nadaljevanju ne ukvarjam), pripadnostno kostumiranje kot oznaka za oblačenje kostumov, s katerimi nosilci hote ali nehote izražajo/pokažejo pripadnost drugim predstavnim skupnostim (katerih pripadnost ne označuje uniforma), in pripadnostni kostum kot oznaka za predmete pripadnostnega kostumiranja. (Pripadnostni kostum zajema vse, kar pokrivajo tako imenovane narodne noše in nekatere druge preobleke, ki so v funkcijskem smislu sorodne tako imenovanim narodnim nošam.)

Ločnico med oblačenjem in kostumiranjem je zelo težko postaviti, zato je tudi ločnica med pripadnostnim oblačenjem in pripadnostnim kostumiranjem manj jasna, kot bi si želel, zato v nadaljevanju sledita pojasnitev in opredelitev. Kostumiranje brez oblačenja ni, obstaja pa oblačenje, ki ni kostumiranje. Poleg tega se kostumiranje po nečem bistveno loči od oblačenja, ki to ni, in sicer po tem, da je kostumiranje povezano s prazniki oziroma vsakdanjim dnevom dodaja prazničnost. S kostumiranjem sicer lahko interpretiramo nekdanje oblačenje ob delavnih dneh, a s tem nekdanjost postavimo na raven posebnosti, s čimer dobi pridih odrskosti – daje pridih prazničnosti dogodku, v katerem se kostumiranci pojavljajo. Zato pripadnostno oblačenje označuje oblačenje, s katerim nosilci izkazujejo pripadnosti predstavniškimi skupnostim ob dneh, ki jih imamo za vsakdanjik ali praznik, pripadnostno kostumiranje pa za oblačenje ob dneh, ki jih nosilci dojemajo kot praznik, ali za oblačenje ob nepraznikih, ki s pripadnostnim kostumiranjem dobijo pridih prazničnosti. Zato oblačenje službenih in društvenih uniform (policijske, gasilske, sodniške, zdravniške, kuharske, vojaške, taborniške, ipd.), pa tu-

¹ Izraz predstavne skupnosti povzemam po Benedictu Andersonu (2003 [1983]), ki na primer narod razume kot »zamišljeno politično skupnost – zamišljen je hkrati kot notranje omejen in kot suveren« (2003: 14–15). Uradni prevod izraza *imagined communities* v 'zamišljene skupnosti' se, kot nas je na predavanjih o metodologiji v etnologiji in kulturni antropologiji opozoril Rajko Muršič, zdi nespreten, podobno njegov prevod v 'namišljene skupnosti' (Košir 2007: 22); bolj ustreza sintagma 'predstavne skupnosti', ki ga uporabljam tudi sam.

² Pripadnostno je na nek način vsako oblačenje, saj človek z obleko hote ali nehote izraža pripadnost družbenim skupinam, času, prostoru ..., je pa izražanje pripadnosti včasih bolj izrazito. Na primer pri oblačenju uniform in pri kostumiranju, s čimer se ukvarjam v nadaljevanju.

di oblačenje, ki rabi izkazovanju pripadnosti drugim skupnostim (skupnostim rejverjev, nekdanj hipijev, ipd.), označujem kot pripadnostno oblačenje (tudi če jih nosilci oblačijo ob praznikih), oblačenje tako imenovanih narodnih noš in njim sorodnih kostumov, s katerimi kostumiranci sami izkazujejo pripadnost etničnim in/ali drugim prostorsko določljivim predstavnim skupnostim in/ali pa jih kot reprezentančne predstavnike teh skupnosti dojemajo drugi, označujem kot pripadnostno kostumiranje.

V obravnavah posebnih oblik oblačenja, ki ga bistveno določata etnična ali prostorska identifikacija, zlasti pa v obravnavah kostumiranja, ki rabi izražanju nacionalnih, narodnih, pokrajinskih, ožjelokalnih, stanovskih ali kakršnihkoli drugih pripadnosti, še vedno vlada precejšnja terminološka zmeda, ne le v slovenskem jeziku, temveč tudi v drugih jezikih. Na Slovenskem avtorji za opisovanje tovrstnih preoblek najpogosteje uporabljajo izraz »noša«, dopolnjen z levim prilastkom, ki določa predstavno skupnost, na katero bi se preobleka – kostum nanašal, čeprav v različnih kontekstih sorodne oblike rabijo izražanju pripadnosti različnim predstavnim skupnostim. V znanstvenem in strokovnem diskurzu je govor o narodni (pisano brez navednic ali med navednicama oziroma z dodanim levim prilastkom tako imenovani), tudi »gorenjski«, »dolenjski« itd. »narodni noši«, v poljudnejših besedilih pa je prilastkov, ki dopolnjujejo izraz noša še bistveno več (»slovenska«, »italijanska«, »nacionalna«, »narodna«, »gorenjska«, »primorska«, »tržaška«, »škedenjska« itd. »noša« ali »narodna noša«).

Marta Košuta v več knjižnih delih obravnava pripadnostno kostumiranje, ki se je razvijalo na Tržaškem, kjer je bila, kot je v intervjuju izjavila sama, »noša viden izraz pripadnosti skupnosti in narodu« in kjer se je ohranila »kot simbol pripadnosti« (Markarovič 2007: 62). V svojih delih piše o »narodni noši« čeprav, kot pravi sama, Tržačani s tem izrazom označujejo »pravo ljudsko nošo, le da se ta izraz pri nas ni udomačil, kljub vsiljevanju, skoraj bi lahko rekli izsiljevanju nekaterih poročevalcev. /.../ In čeprav se zavedamo, da strokovno izraz ni najbolj ustrezen, se zavestno opredeljujemo zanj« (1997: 8). A ne gre za to. Kot je razvidno iz njenih del (1997, 2003, 2006), je raba omenjenega izraza povsem upravičena, kajti v njih ne obravnava »ljudske noše«, če jo razumemo kot oznako za nekdanji oblačilni videz pripadnikov najširših plasti prebivalstva, ampak tako imenovano narodno nošo, v kateri, kot zapiše sama, Tržačanke »nastopajo ob posebnih, slovesnih priložnostih«. A »te noše [so], tudi kadar gre za nove izdelke, čim bliže onim, ki smo jih podedovale od naših prednic« (Košuta 1997: 8–9) in so »verodostojne kopije teh« (Košuta 2006: 7), zaradi česar naj bi ne bile označene kot posnetki ali ponaredki, ampak kot »novi originali« (Košuta 2007: 62), ki naj se od nekdanjih ne bi v ničemer razlikovali.

Z rabo izrazov, ki so razširjeni med ljudmi, kjer sočasno s razvojem jezika in spremenjenim načinom življenja izgubljajo stare pomene in pridobivajo nove ter so hkrati uveljavljeni v znanosti, pa jim je pomen manj natančno določen, kot bi si želeli, se pojavlja stalna težava s pravilnim in z doslednim razumevanjem napisanega ali izrečenega, saj je dojetje izrazov in z njimi povezanih misli odvisno od poznavanja kontekstov, v katerih so nastali oziroma so bili uporabljeni. Pisanje izraza narodna noša med navednicama ali pa dodajanje prilastka tako imenovan ni ne priročno, včasih niti ne dovolj jasno, pravzaprav pogosto celo napačno. Zato se zdi, da ni smiselno brezpogojno nadaljevati te rabe, hkrati pa izraz ni najprimernejši za označevanje oblačil-

nega videza tistih ljudi, ki s svojo (pre)obleko želijo poudariti prostorsko (regionalno ali ožjelokalno) identifikacijo oziroma s svojo (pre)obleko poudarjajo pripadnost družbenim skupinam, ki jih ne moremo označiti kot narod, še posebej takrat ne, ko se pripadniki omenjenih predstavniških skupnosti nimajo za narod. Dejstvo je zgolj to, da je za »narodno nošo«, enako tako imenovano narodno nošo, ki se jima pridružujejo številne sintagme s sorodnim, čeprav nikoli identičnim in povsem jasnim pomenom, značilno zavestno vizualno izražanje pripadnosti nosilca te preobleke določenim predstavnim skupnostim, oziroma se vanjo oblačijo zaradi drugih vzrokov, a s tem dosegajo podoben učinek. Da bi se izognil stalnemu ponavljanju sintagme kostumiranje, ki rabi izražanju pripadnosti predstavnim skupnostim, pojav imenujem pripadnostno kostumiranje.

S pripadnostnimi kostumi, ki so se razvijali na Slovenskem, se enačijo Slovenci in s posamičnimi različicami tudi Neslovenci, ki živijo na Slovenskem in so takšno kostumiranje razvijali v lastnih skupnostih (na primer kočevski Nemci, Madžari, Romi, itd.). Predstavno kostumiranje, katerega cilj je vizualno signaliziranje posameznikove pripadnosti predstavnim skupnosti (ali v redkejših primerih signaliziranje naklonjenosti posameznika do predstavne skupnosti, katere član ni, a ga z njo kostum povezuje), pri katerem nosilec eno od lastnih identitet poudarja (ali jo igra) bolj od drugih, se razvija v skupnosti (in ob igranju zunaj nje) ob stalnem samospraševanju njenih članov, za koga se imajo in v odnosu do druge/drugih skupnosti, od katere/katerih se razlikujejo.

Prepričljivost pripadnostnega in drugega kostumiranja je odvisna od dejstva, kako uspešno prekrije človekove siceršnje identitete in kako jasno poudari identitete, ki so posebej označene s kostumiranjem. Kostumiranje rabi različnim namenom, zato je tudi prekrivanje identitet in prevzemanje novih, ki jih nosi kostum in s katerimi ni nujno, da se nosilec poisti, različno intenzivno. Pri pripadnostnem kostumiranju kostumiranci navadno ne prekrivajo svoje siceršnje spolne identitete,³ niti ne nekaterih drugih, vede ali nevede pa poudarjajo pripadnost tisti, ki se kaže s kostumom. Učinek je razvidnejši, če je simbolika pripadnostnega kostuma med ljudmi, ki so s kostumirancem v stiku, uveljavljena in splošno sprejeta, in manj jasen, če simbolika pripadnostnega kostuma ni znana. Se pa dojetje stalno spreminja in razvija, deloma skladno s pričakovanji kostumirancev in deloma neodvisno od njihovih želja, celo v nasprotju z njimi.

Kratek pogled v razvoj pripadnostnega kostumiranja na Tržaškem

Pripadnostno kostumiranje na Tržaškem ima za slovensko skupnost poseben pomen. Podobno kot drugje na Slovenskem se je začelo razvijati v drugi polovici 19. stoletja, in sicer na podlagi spomina na oblačilni videz tamkajšnjega kmečkega prebivalstva iz prve polovice 19. stoletja. Kot podlaga kostumiranju, v katerega so zahajale novejšje oblačilne prvine, so rabile izbrane sestavine oblačilne dediščine, ki so ob vedno prisotnih želji in potrebi po individualizaciji nosilčevega osebnega izraza stalno podle-gale tipizaciji in se razvile do oblik, ki jih pripadniki slovenske

3 Kdaj pa kdaj se dogaja tudi to; npr. v folklornih skupinah, kjer se je nekdanj pogosto dogajalo, danes pa zgolj izjemoma, da se oseba ženskega spola zaradi pomanjkanja plesalcev kostumira v moškega.

Pevke Kulturnega društva Mandrač iz Kopra v pripadnostnih kostumih, ki so se razvijali v Slovenski Istri.

Foto: Janez Eržen, Tolmin, 10. 11. 2007

skupnosti na Tržaškem in drugi, ki z njimi prihajajo v stik, dojemajo kot Naše in/ali Njihove. Predsednica kulturnega društva iz Škednja, Luisa Primožič, je ob predstavitvi knjige Marte Košuta *Ano lejto je pasalo* v Šmarjah pri Kopru novembra 2007 dejala: »Noša nam je ponos, nam pomeni pripadnost slovenstvu«,⁴ kar jasno kaže, da nosilci s kostumiranjem izražajo pripadnost slovenstvu, in takoj nato dodala »naša ščedenska noša je podobna vaši noši, a je drugačna in bolj bogata od vaše« (istrske na slovenski strani meje; op. avt.). Dvojnost nas opozarja, da gre pri pripadnostnem kostumiranju v Škednjo za izražanje slovenstva na območju, kjer ob Slovencih sobivajo Italijani, a ob tem hkrati za izražanje škedenjstva, ko se postavljajo ob bok drugim Slovincem in skušajo opozoriti na posebnosti svoje skupnosti. Gre za kostumiranje, ki glede na položaj izraža Njihovo (škedenjsko) in Našo (v omenjenem primeru, ko so bili nagovorjeni Šmarci, šmarsko; torej slovensko) simboliko ter hkrati Njihovo simboliko v nasprotju z Našo (z njihovimi besedami Našo in/ali Vašo). Simbolna govorica pripadnostnega kostuma ni preprosta, nikakor ne enoznačna, temveč kompleksna ter zelo odvisna od okolja, v katerem se kostumiranci pojavljajo. Z njo se nosilci lahko enačijo s Slovenci, jih kot Slovence dojemajo tisti, ki so z njimi v stiku, a prvine v kostumiranju, ki so se razvile bodisi s sodobnimi zunanji posegi ali z medgeneracijskim prenosom, vsekakor pa s simboliziranjem predmetnega, nosijo simboliko, s katero se istovetijo Škedenjčani kot Slovenci, zamejci, Tržačani ter Škedenjčani kot pripadniki Škednja, saj jih je, če se kostumirajo, ob poznavanju simbolne govornice kostumov mogoče ločiti od drugih Slovencev (v primeru, da se tudi ti kostumirajo; v nasprotnem primeru je ločljivost povsem jasna, le umeščenost v predstavno skupnost Škedenjčanov ni jasna, če simboli tistim, ki naj bi jih umeščali, niso prepoznavni). Z besedami Marte Košuta: »Radi pridemo sem, da pokažemo **našo** nošo, ki je izraz nacionalne pripadnosti. Je taka kot **vaša**, a je veliko bolj bogata in bolj lepa kot **vaša**.« In zakaj je tako posebna? Zato ker, kot je ob izidu knjige Marte Košuta leta 2003 zapisala že Janja Žagar,

⁴ Misli, zapisane v poševnem tisku v narekovajih, kjer v oklepaju ni navedena vira, sta 25. 11. 2007 v Šmarjah pri Kopru izrekli Luisa Primožič in Marta Košuta ob predstavitvi knjige *Ano lejto je pasalo*.

Folklornika iz Ljubljane, ki s pripadnostnima kostumoma interpretirata oblačenje Gorenjcev sredi 19. stoletja.

Foto: Janez Eržen, Beltinci, 27. 7. 2008

človek, ki išče krajevne posebnosti in »izvirnosti«, te slej ko prej tudi najde – oziroma jih na raven posebnosti in »izvirnosti« povzdigne sam (2003: 642).

V Trstu je bila januarja 1861 ustanovljena Slavljanska narodna čitalnica, v kateri se zaradi visoke članarine in drugih vzrokov podobno kot drugod na Slovenskem niso zbirali kmetje, temveč meščani, a je kljub temu vplivala na pretok narodnopreredniških idej med kmečko prebivalstvo, ki se je v čitalnice, ki so se od konca šestdesetih let ustanovljale v okolici Trsta, vključevalo pozneje. Tedaj je zaživelo tudi taborsko gibanje (tabor je bil leta 1878 organiziran tudi v Dolini pri Trstu), v okviru katerega so bili kostumiranci, ki so s (pre)obleko izražali pripadnost slovenstvu, deležni posebnega odobravanja, pripadnostno kostumiranje pa je mogoče zaslediti ob različnih priložnostih, med katerimi so bolj odmevale tiste, ki so imele večji družbeno-politični pomen. Na primer obisk cesarja v Trstu, ki ga je, ko se je 20. marca 1869 peljal v Miramar, pozdravilo »30 po /.../ narodni šegi oblečenih rojanskih deklic« (Gruden b. n. l: 17).

Od vsega začetka pa do danes je imelo na Tržaškem pripadnostno kostumiranje pomembno vlogo v boju proti italijanskemu nacionalističnemu pritisku. Dokazovalo je, »da je okolica (Trsta; op. avt.) slovenska in dokler ne izgine ta neprecenljiva priča ('narodna noša'; op. avt.), dotlej bodemo lahko očitali našim nasprotnikom obrekovanje« (*Slovanski svet* 1893: 173). Javni diskurz o tovrstnem kostumiranju je bil še posebno intenziven ob koncu 19. stoletja (več Knific 2003: 441–442; Gruden b. n. l.) in se je nadaljeval na začetku 20. stoletja, prekinil pa se je kmalu, ko je to ozemlje po prvi svetovni vojni pripadlo Italiji, saj je tedaj kostumiranje skorajda mejilo na ilegalo (Gruden b. n. l.: 20), izbrane sestavine oblačilne dediščine pa so postale še jasnejši vizualni označevalci narodnostne pripadnosti nosilca in skupnosti, ki je te simbole sprejemala kot svoje. Preobleka, ki je nosila simboliko, s katero so se enačili Slovenci, je, kot lahko preberemo v več objavah na začetku 20. let 20. stoletja v *Jadranski in Ženskem svetu*, postala »ena najlepših narodnih svetinj«, »najdražja svetinja«, »izraz in dokaz slovenske pristnosti in slovenskega izvora«, »najlepši in najdragocenejši zaklad in okras vsakega zavednega Slovenca in Slovenke«, tistega pa, ki ga »bomo videli v tujem kroju, bodemo zaničevali in se ga ogibali, da

se je prodal tujcu« kar ga »bode bolj bolelo, kot nobena psovka« (M. 1922: 73; Skrinjar 1922: 124, 143). Takrat se je zaradi agresije fašističnih oblasti nad Slovenci, ki so se kostumirali (bile so skoraj izključno ženske; nekatere so se morale zagovarjati na kvesturi; na Opčinah so skušali preobleči kostumirano žensko v krsti; prepovedane so bile procesije, ki so se jih udeleževale kostumirane Slovenke), krepil njegov simbolni pomen – označevanje slovenstva. To je bistveno vplivalo na nadaljnji razvoj pripadnostnega kostumiranja po drugi svetovni vojni, ko je medijski diskurz ponovno oživel, in na razcvet tovrstnega kostumiranja v zadnjih desetletjih, ko v knjižnih objavah in preporodu pripadnostnih kostumov na Tržaškem lahko spremljamo ozvočen odmev zatiranega kostumiranja z začetka 20. stoletja. Skoraj dobesedno ozvočen (beri glasen) odmev zatiranja z začetka 20. stoletja, kajti izjave ljudi, ki so podlaga preporodu in množičnemu izdelovanju novih pripadnostnih kostumov (v zadnjih dveh desetletjih je bilo izdelanih prek 500 oblačilnih nizov) se navezujejo na čas prve polovice 20. stoletja. Avtorji knjižnih objav, ki obravnavajo ta preporod (Košuta 1997, 2003, 2006; Cibic 1999), najbolj cenijo informatorje, rojene na prelomu 19. v 20. stoletje oziroma pred njim; s tem je obdobje prve polovice 20. stoletja ostalo dobro v spominu, pa tudi sami so bili že tedaj povezani s pripadnostnim kostumiranjem.

Kaj sprejeti kot oblačilno dediščino?

Izraz dediščina ima dolgo zgodovino, v zadnji četrtini 20. stoletja pa se je ustalila politično motivirana raba, ki posameznim prvinam pretekle kulturne ustvarjalnosti pripisuje poseben pomen za sedanost in prihodnost, in sicer z namenom, da bi rabili potrebi ljudi po občutku pripadnosti (Jezernik 2005). Kot je sklepu svojega razmišljanja o tem, kako misliti dediščino, zapisal Rajko Muršič, dediščina ni nič več in nič manj kot totem, katerega prepoznavanje in verjetje ni mogoče zunaj političnih izhodišč (2005b: 37). Dediščina, kot jo razume politično motiviran diskurz, lahko postane karkoli od tega, kar obstaja v fizični obliki ali miselnih predstavah, s pogojem, da je stvar sprejeta za dediščino. Kot tako pa mora to stvar prepoznati zastopnik politično institucionalizirane skupnosti oziroma oblasti, ki mu ta preda mandat prepoznavanja dediščine (Muršič 2005b: 35).

Vendar pa ljudje dojemajo dediščino tudi drugače – širše in zunaj institucionalnih okvirov. Dediščina jim ni le to, kar kot dediščino prepoznavajo državni zastopniki, temveč marsikaj od tega, kar oblikuje njihov vsakdan. Kot oblačilno dediščino lahko dojemajo karkoli, kar je z oblačenjem mogoče povezati do današnjega trenutka, če je to prepoznano kot oblačilna dediščina. To sestavljajo predmeti oblačilne porabe in predstave o njih, ki jih kot lastno dediščino sprejema bodisi posameznik (lahko so zgolj stvar osebnega spomina) bodisi člani manjše ali večje skupnosti. Le majhen del oblačilne dediščine se povezuje z oblačenjem, ki se zavestno odmika od sodobne oblačilne mode (čeprav se tudi ta nenehno oplaja pri oblačilni dediščini; brez oplajanja v pretekli oblačilni kulturi si kakršnegakoli oblačenja ni mogoče niti predstavljati) in se zgleduje po nekdanjih oblačilnih oblikah, pri še manjšem deležu pa gre za pripadnostno kostumiranje. Oblikovanje pripadnostnih kostumov temelji na prvinah, ki jih pripadniki predstavniških skupnosti, v katerih ali za potrebe katerih se pripadnostno kostumiranje razvija, prepoznavajo kot lastno oblačilno dediščino.

Kaj pripadniki predstavne skupnosti prepoznajo kot oblačilno

dediščino in kaj kot ustrezne kostume, s katerimi se lahko identificirajo, je odvisno od številnih dejavnikov. Vsekakor pa, četudi se to sliši neverjetno, na obliko pripadnostnih kostumov bolj kot nekdanje oblačenje pripadnikov predstavne skupnosti vplivajo drugi dejavniki. Najprej izbira, ki se omejuje na bolj ali manj odmaknjeno preteklost in se sodobnosti ponuja kot eksotizem. Eno možnost izbire ponujajo omejeni viri, ki pričajo o oblačenju pripadnikov predstavne skupnosti v zgodnejših obdobjih njenega razvoja, drugo pa neobvladljiva količina virov, ki priča o oblačenju v zadnjih letih in desetletjih. Ne glede na pomanjkljivost zgodnejših in poznejših virov se iz obojega lahko razvije pripadnostno kostumiranje. Pomembno je le, da imajo predmeti oblačilne porabe v očeh pripadnikov predstavne skupnosti status oblačilne dediščine. Pri tem sta neogibna izbor sestavin in njihova stereotipizacija, saj bi upoštevanje neskončne količine možnosti onemogočilo umeščanje oblačilnih oblik v predstavne skupnosti, umeščanje pa je nujno, če naj bi Mi sami med svojimi prepoznali simbole kostumiranja, po katerih se ločujemo od Drugih. Gre za izbiranje oblačilnih sestavin, ki s simbolizacijo omogočijo poenotenje navznoter in kažejo razlike do nečlanov skupnosti.

Pripadnostno kostumiranje na Slovenskem se je v začetnem razvoju sredi 19. stoletja in v njegovi drugi polovici navezovalo na praznji oblačilni videz kmečkega prebivalstva prve polovice 19. stoletja na prostoru, kjer se je pripadnostno kostumiranje razvijalo, oziroma na prostoru, s katerim so se idejni vodje pripadnostnega kostumiranja istovetili. Na začetku se je med neštetimi možnostmi, ki so jih ponujali predmeti tedanje in zgodnejše oblačilne porabe, izkristalizirala splošno sprejeta predstava o oblačilni dediščini, ki jo je v pripadnostnem kostumiranju vredno in potrebno ohranjati interpretativno. Sledila je faza uveljavitve, v kateri se je predstava o oblačilni dediščini sicer spreminjala, a ne tako bistveno, da bi lahko opazili prelom z glavnim razvojnim tokom. Sprva je pripadnostno kostumiranje interpretiralo izbrane sestavine praznjega oblačenja kmečkega prebivalstva iz časa pred pripadnostnim kostumiranjem, pozneje se je temu pridružilo interpretiranje dotedanega pripadnostnega kostumiranja. In, vsaj kolikor je mogoče spremljati razmere na Tržaškem, bolj ko se pojav razvija, opazneje je, da pri njem ne gre toliko za poustvarjanje nekdanjega oblačenja tržaških okoličanov, temveč bolj za poustvarjanje sestavin nekdanjega kostumiranja, ki so izbrane vsakič znova in kljub najnatanejši in vsega občudovanja vredni izdelavi vsakič znova interpretirane. Zato v sebi nosijo hkrati bistvene prvine preteklosti (z njihovo simbolizacijo je mogoče prepoznavati in ločevati predstavne skupnosti med seboj) in kljub zagotavljanju originalnosti novih izdelkov (Košuta 1997, 2003, 2006; Cibic 1999) nespregledljivo sodobnost.

O tem, da gre na Tržaškem v sodobnosti za interpretiranje pripadnostnega kostumiranja in ne za interpretiranje oblačenja kmečkega prebivalstva, ki s pripadnostnim kostumiranjem ni povezano, je jasno že iz tega, da se izdelava novih kostumov opazno zgleduje pri ohranjenih predmetih oblačilne porabe, ki niso starejši od 150 let, vendar pa po osnovnih krojnih značilnostih sodijo v prvo polovico 19. stoletja. Deloma je sicer res, da so vsaj starejši ljudje nekatere posebnosti v oblačenju ohranjali še dolgo v čas, ko so mladi že prevzeli novejšo oblačilno modo. Zlasti za Tržaško pa velja, da so se starejše prvine v oblačenju ob

omenjenem dejstvu ohranjale dlje kakor drugje na Slovenskem,⁵ in sicer zaradi nesprejemanja sodobne oblačilne mode pri nekaterih Slovencih, ki so s svojo vsakdanjo in prazno obleko želeli izkazovati pripadnost tradicionalnim vrednotam in slovenstvu. Marsikdaj je povsem nemogoče potegniti ločnico med obleko, če z njo označujemo produkt siceršnjega oblačenja, in pripadnostnim kostumom, če ga razumemo kot rezultat interpretacij oblačil iz preteklosti; na Tržaškem se namreč oboje prepleta mnogo intenzivneje kakor drugje na Slovenskem. Obleke, ki so bile med ljudmi sprejete kot oblačilna dediščina, so ob določenih priložnostih opravljale funkcijo pripadnostnega kostuma, ob drugih funkcijo siceršnje obleke. Vsaj v posamičnih primerih pa so pri starejših ljudeh, ki so se še daleč v 20. stoletje oblačili po šegi prve polovice 19. stoletja, kostumi prešli v obleke, čeprav so ohranili konotacijo s kostumiranjem pri nosilcih in tistih, ki so bili z njimi v stiku.⁶

Pripadnostno kostumiranje se torej omejuje na interpretiranje izbranih sestavin, vzeti iz oblačenja pripadnikov skupnosti, ki jih ti prepoznajo kot oblačilno dediščino in se hkrati zdijo primerna podlaga ali nadgraditev kostumiranja. Na Tržaškem viri pričajo, da so se tržaške okoličanke v 17. in 18. stoletju pokrivala z ovjem iz platna in s klobukom iz polsti, tudi s širokokrajnim klobukom (Baš 1992: 54, 140), da so se ob koncu 18. stoletja oblačile v oblačila iz zelo grobega sivega blaga (Gasparini 1797, po Baš 1989: 45) in nosile rdeče in modre nogavice (Arndt 1804, po Baš 1989: 45). Teh oblačilnih sestavin v pripadnostnem kostumiranju tržaških Slovencev ne zasledimo. Celo nasprotno. Če bi se danes Tržačanka pojavila v kostumu, pri katerem ne bi imela na glavi peče, temveč širokokrajni klobuk, je niti Tržačani niti drugi, ki poznajo pripadnostno kostumiranje na Tržaškem, prav gotovo ne bi sprejeli kot Tržačanke. Kot Tržačanke je ne bi sprejeli niti, če bi imela pečo na glavo položeno bistveno drugače, kakor je danes pri pripadnostnem kostumiranju v navadi. Poleg tega viri iz prve polovice 19. stoletja pričajo, da ženske, ki so nosile kamizote, okoli pasu niso nosile svilenih pentelj, tudi ovratnih rut ne, pa sta ti prvini vseeno postali in ostali obvezni sestavini pripadnostnega kostuma Tržačank. Bistven je torej skupni spomin (Žagar 2003: 643–644), ki iz pretekle realnosti izbere prvine, ki so vredne spominjanja, in izbriše tiste, ki se trenutno zdijo nepomembne.

Ob neupoštevanju nekaterih starejših virov, ki pričajo o oblačenju na Tržaškem, zaenkrat pri ustvarjanju pripadnostnih kostumov ostajajo prezrti tudi relikti in pričevanja mlajšega izvora. Te (če ne gre za predmete, ki sestavljajo tako imenovane narodne noše) pripadniki skupnosti ali ne prepoznavajo kot oblačilne dediščine ali pa jih prepoznavajo kot oblačilno dediščino, a jih ne povezujejo s pripadnostnim kostumiranjem. Ti predmeti so sicer v muzejskih zbirkah, so obravnavani v različnih publikacijah, so lahko družinska dediščina, vendar v skupnosti niso sprejeti (družbeno dogovorjeni) kot simboli, s katerimi bi se pripadniki istili in bi jim hkrati priznavali funkcijo (sestavini) pripadnostnih kostumov. Podobno ugotavlja Janja Žagar v oceni knjige *Mačko-*

ljanska ljudska noša, katere vsebino odločilno zaznamuje selektivni spomin (1997b: 498). Ob družbenem konsenzu o tem, kaj ljudje sprejemajo kot dediščino, pa je pripadnostno kostumiranje močno odvisno od oseb, ki ga usmerjajo – od posameznikov, ki imajo vpliv, moč in možnosti, da svoj izbor uveljavijo.

Spreminjanje – to pa ne!

Ob izbiranju in simboliziranju nekdanjih oblačilnih oblik so v stalno razvijajoče se pripadnostno kostumiranje zašli nekateri predmeti oblačilne porabe, ki so bili sprva izrazit tujek, na primer svileni krpuni, »izvezeni s prekrasnimi cvetnimi vzorci v tipičnem kitajskem slogu« (Košuta 1997: 31), ki so jih Tržačanke kot izrazito modno novost prevzele v drugi polovici 19. stoletja. Kmetice so jih prevzele prek meščank, izvirajo pa z Vzhoda, od koder so kot trgovsko blago prišli v sredozemska mesta (Košuta 2006: 40–42, 1997: 31). Ponekod so zamenjali dotedanjo belo vezeno ovratno ruto, drugod so jih oblačili prek nje ali jih dodali k pripadnostnim kostumom, ki prej te sestavine sploh niso poznali. Tudi nekatere druge prvine v pripadnostnem kostumiranju so plod razvoja, ki je bil na Tržaškem še posebno intenziven, zato so trditve o nespremenljivosti oblačilnih oblik (Košuta 1997: 12; 2006: 25) neprimerne in neupravičene, saj avtorji novih kostumografij sami ugotavljajo vrsto razvojnih sprememb (bistvene spremembe v materialih, barvah in dodatkih, manjše v krojih (Košuta 1997, 2003, 2006)). Zato kljub želji po izdelovanju »novih originalov«, ki so po zagotovitvi mnogih »povsem enaki starim«, prihaja do sprememb, ki so plod časa, v katerem se pripadnostno kostumiranje odvija, in sočasnega dojemanja preteklosti ter možnosti, ki v zvezi s tem obstajajo. »Izvirnost«, »avtohtonost«, »originalnost«, »ukoreninjenost« ipd. so zato izrazi, ki pomagajo oblikovati predstavo o vrednotah pripadnostnega kostumiranja, v svojem bistvu pa ničesar ne povedo, saj pomenijo hkrati vse in nič. Tudi oblačilni kosi, ki so zelo dosledne reprodukcije tistih, po katerih se zgledujejo, in pri katerih je včasih skoraj nemogoče ugotoviti, ali so stari ali pa so bili izdelani nanovo, v novih kontekstih dobivajo nove pomene, ki so od starih bistveno drugačni. Izdelava, ki je, mimogrede zapisano, danes vsaj na Tržaškem pogosto natančnejša od nekdanje,⁷ še ne zagotavlja nespremenljivosti, kajti pri obleki je bistveno še oblačenje (in nošenje, vključno z gibanjem). Zato kostumska podoba ni odvisna le od predmetov, ki jih človek nosi, temveč od celote, ki jo ustvarja človekova oblečena podoba. Še več, odvisna je tudi od konteksta, v katerega je vključena, zato je nespremenljivost ne glede na vsa prizadevanja praktično nemogoča. Je pa spremenljivost lahko večja ali manjša in, kakor kažejo prizadevanja na Tržaškem, je oblikovna spremenljivost pripadnostnega kostumiranja v zadnjih desetletjih bistveno manjša kakor kjerkoli drugje na Slovenskem.

Na kostumiranje vpliva moda: najprej vsakokratna oblačilna moda, ki opazneje vpliva na siceršnje oblačenje, a pušča nesprevedljive sledi tudi v pripadnostnem kostumiranju, nato pa še posebna moda, ki se razvija v samem kostumiranju. Razvija se v kostumiranju posamičnih predstavniških skupnosti, a v razmerju s kostumiranji, ki so jim blizu. Tako kakor v svetu oblačilne mo-

5 V Mačkoljah so se po prvi svetovni vojni »v nošo« kostumirali »samo, ko je bil ples 'pod lipo', in sicer izključno parterji in parterce«, izjemoma se je Marija Tul po šegi 19. stoletja oblačila za vsak dan še leta 1938 (Smotlak Tul (ur.) 1996: 43).

6 Nekatero ženske so se še po drugi svetovni vojni za k nedeljski maši oblekle v »nošo« (Košuta 2006: 20).

7 To je mogoče opaziti vsaj pri nekaterih prvinah, na primer pri vezenini na pečah, ki je pogosto bolj prefinjena od tiste na starih primerkih, zlasti če posnema njene starejše primerke.

de razvoj narekujejo trenutno najpopularnejši modni oblikovalci in idoli, tako so tudi v pripadnostnem kostumiranju oblikovalci, katerih izdelki so cenjeni in narekujejo nadaljnji razvoj, ter posamezni kostumiranci, ki jih drugi posnemajo in jim sledijo. Nekatere smernice v tej modi so splošne in jim skušajo slediti vsi, ki se pripadnostno kostumirajo (trenutno je na Slovenskem cenjena ročna izdelava, izbira dragocenih materialov, barvna usklajenost in pestrost, bleščavost, polikanost, ipd.; ob koncu 19. stoletja je bilo modno dodajanje šopkov, sestavljenih iz cvetov rdeče, bele in modre barve), druge se bolj uveljavljajo v posamičnih predstavni skupnostih (poudarjanje volumna, kratkosti ali dolžine kril, uniformnega oblikovanja, ipd.), za vse pa velja, da so bistveno dolgotrajnejše in manj spremenljive od sodobne oblačilne mode. A spremenljive so. Tudi zanje velja to, kar sicer velja za modo; stvar je modna toliko časa, dokler je ne prevzame večina, ko pa jo prevzame večina, modno postane nemodno, pokažejo pa se nove možnosti, za katerimi je vredno hlepeti. Danes je na Tržaškem najprej modno sploh imeti pripadnostni kostum, modna je lastnoročna izdelava, modno se je vanj obleči na »Kraški ohceti«, modno je zbirati in preučevati različice pripadnostnih kostumov in drugih predmetov oblačilne dediščine in podobno. Pripadnostne kostume so v 19. stoletju izdelovali posamezniki, ki so se ukvarjali s krojaštvom in šiviljstvom, pozneje v 20. stoletju, zlasti pa danes, pa kostumiranci sami. Trdite, da »vezena, ki krasi bele dele narodne noše in je njeno bistvo, izraža dušo lastnice in njen temperament, njene značajske lastnosti, želje in sanje« (Košuta 2003: 72), je zato vsaj vprašljiva, če že ne nesmiselna, kakor je sporen pretežni del mistike, ki se je napletla okrog motivike belih vezenin na Tržaškem, v katerih naj bi spoznavali indoevropske korenine (o tem tudi Žagar 1997a: 497). Vprašljiva je vsaj na način, kakor je interpretirana (glej Košuta 1997: 82–112; 2003: 75–88; 2006: 50–58), je pa res, da takšna simbolizacija vezeninskih okrasov spodbuja njeno nadaljnje življenje v današnjem svetu, v katerem je nekdanost modna. Pripadnostni kostumi so na Tržaškem v zadnjih letih postali posebna dragocenost, na katero so lastniki ponosni in s katero se postavljajo pred drugimi. Zato izjave »želimo v čim širši krog ponesti našo nošo; želimo jo ponesti drugim, da pokažemo našo dragocenost« niso redke. Ob poudarjanju, da gre za kostum, s katerim nosilci izražajo pripadnost slovenskemu narodu, ne pozabijo vedno znova omeniti, da gre za dragoceno in bogato dediščino, ki jo je vredno varovati in spoštovati. »Naša noša je bila izraz nacionalne pripadnosti, je nekaj bogatega. Ščedenska noša je bila poznana po tem, da je zelo bogata noša. Prinašala je najlepše elemente. /.../ Slovenci imamo eno najlepših vezenin v Evropi. Zato iščite originale. Dajte jih prerisat, izdelat. Iščite jih. To je veliko, veliko bogastvo, ki ga je vredno očuvati.« Niti ne pozabijo poudarjati nespremenljivosti, kar naj bi dokazovalo »pristnost«, »avtohtonost«, »izvirnost« in podobno. »Nove noše izdelujemo tako, da pogledamo original in natančno po njem izdelujemo novega. Ne izmišljujemo si ničesar, kajti noša je zgodovinska oblika in je ostala v preteklosti. Ko so se originali utrudili, je prav da smo jih dopolnili z deli, ki pa so povsem taki kot originali, taki kot so bili v preteklosti. Poiščemo materiale, ki so podobni originalom. Kroje povsem povzamemo in so točno taki kot nekdanji. Na terenu pobere mo avtohtona imena za dele noše in jih ponovno ozavestimo pri ljudeh, ki se v nošo oblačijo. Prav je da dobro poznajo nošo, da dobro poznajo sestavne dele in da se znajo pravilno obleči.«

K temu pripomoreta stereotipizacija oblačilnih sestavin, tudi oblačilnih nizov, in ustvarjanje pravil (na primer, kako je treba prekrizati ovratno ruto, kje se zaveže okrasni trak, ipd.), ki po eni strani omogočajo, da se ohranjajo starejše oblike, po drugi strani pa ne morejo v njih izbrisati pečata sodobnosti. Ustvarja se mit, in sicer kot novo ustvarjena selekcija tistega, kar je vredno skupnega spomina (Žagar 2003: 644), ki skupnosti, v kateri se razvija, pomaga pri obstoju in razvoju.

Za konec

O pripadnostnem kostumiranju na Tržaškem je veliko znanega, a še vedno bistveno premalo, da bi bilo o tem pojavu mogoče zapisati kakršnokoli sklepno besedo. Predvsem so premalo znani njegovi začetki in podlaga, na kateri se je razvijalo sredi 19. stoletja. Večina ohranjenih oblačilnih kosov je sorazmerno mlada, saj sodi v čas pripadnostnega kostumiranja zadnjih desetletij 19. in začetka 20. stoletja. Primerjalni prikazi bi sicer omogočali spoznavanje oblačenja v zgodnejših obdobjih, a so tovrstne simulacije zaradi specifičnosti razvoja pripadnostnega kostumiranja nezanesljive. Povsem nepojasnjeno ostaja vprašanje začetkov plisiranja kamižotov in bovel v siceršnjem oblačenju ljudi, kakršno je v pripadnostnem kostumiranju razširjeno danes in brez katerega si teh dveh oblačilnih kosov ne moremo predstavljati, zdi pa se skoraj neverjetno, da bi bilo v času pred razvojem kostumiranja okraševanje v takšni tehniki med kmečkim prebivalstvom splošno razširjeno. Ne trdim, samo razmišljam.

Literatura

- ANDERSON, Benedict: *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2003 [1983].
- BAŠ, Angelos: *Opisi kmečkega oblačilnega videza na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1989.
- BAŠ, Angelos: *Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.
- CIBIC, Adriana: *Nit preteklosti v prihodnost: o ljudski noši na Tržaškem*. Trst: Mladika, 1999.
- GRUDEN, Živa: »Narodna noša« v tržaški okolici. [Seminarska naloga na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, b. n. l. Oznaka: 38–P.]
- JEZERNIK, Božidar: Preteklost in dediščina. V: Jože Hudales in Nataša VISOČNIK (ur.), *Dediščina v obeh znanosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2005 (Zupaničeva knjižnica; 12), 11–24.
- KNIFIC, Bojan: Vprašanje narodne noše na Slovenskem: njen razvoj od srede 19. stoletja do 2. svetovne vojne. *Etnolog* 13(2003), 435–468.
- KOŠIR, Tina: Alan Macfarlane, zgodovinar in antropolog: »Zgodovina se ne pojavlja, se pa rima« [Intervju.] *Delo, sobotna priloga*, 8. december 2007, 22–23.
- KOŠUTA, Marta: *Tržaška noša in njena vezenina*. Trst: Devin, 1997.
- KOŠUTA, Marta: *Križ od noše do noše*. Križ pri Trstu: Slovensko kulturno društvo Vesna, 2003.
- KOŠUTA, Marta: *Ano lejo je pasalo*. Škedenj: Slovensko kulturno društvo Ivan Grbec, 2006.
- M. M.: Naša narodna noša. *Jadranka* 2(1922), 73.
- MAKAROVIČ, MARIJA: O Kraški ohceti: intervju z Marto Košuta. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 47/3–4, 2007, 61–63.
- MURŠIČ, Rajko: Kvadratura kroga dediščine: topoi ideologij na sečišču starega in novega ter tujega in domačega. V: Jože Hudales in Nataša VISOČNIK (ur.), *Dediščina v obeh znanosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2005 (Zupaničeva knjižnica; 12), 25–40.

SKRINJAR, M.: Narodna noša. *Jadranka* 2/124, 1922, 143.

SLOVANSKI SVET: Narodna noša tržaških Slovencev. *Slovanski svet* 1883, 173.

SMOTLAK TUL, Romilda: *Mačkoljanska ljudska noša*. Mačkolje: Prosvetno društvo Mačkolje, 1996.

ŽAGAR, Janja: Marta Košuta, tržaška noša in njena vezenina. *Etnolog* 7(1997a), 195–497.

ŽAGAR, Janja: Romilda Smotlak Tul, Mačkoljanska ljudska noša. *Etnolog* 7(1997b), 497–499.

ŽAGAR, Janja: Košuta, Marta: Križ od noše do noše. *Etnolog* 13(2003): 641–645.

Affiliated Costuming: The Case of the Province of Trieste

The donning of costumes their wearers, as well as those who come into contact with them, have been referring to since the first appearance of this phenomenon in mid-19th century as the »costume«, the »national costume« or, although less frequently, as »folk costume« or »the national garb« and so on, has always had several functions simultaneously. An essential function, based on a desire to belong, is expressing, whether consciously or unconsciously, the wearer's belongingness to an imagined community; for this reason, this type of dressing can also be termed affiliated costuming, and the objects of affiliated costuming affiliated costumes. Why is this necessary? It is due to a considerable terminological confusion in, firstly, the studies of special types of dressing principally characterized by a strong ethnic or spatial identification; and secondly, in the studies of costuming that serves to express national, regional, local, professional, or any other affiliations. This terminological chaos can be found not only in Slovene, but in other languages as well. As a *terminus technicus* for objects used in affiliated costuming, the term affiliated costume contributes to the development of scientific terminology pertaining to the clothing culture.

Not only Slovenes identify with affiliated costumes that had been evolving in Slovenia. There are variants of these costumes with which can identify also those non-Slovenes who live in Slovenia and have been adopting them in their own communities (for example the Germans of Kočevsko, Hungarians, the Romany, etc.). The ultimate aim of affiliated costuming is to communicate one's adherence to an imagined community; in the rare instances in which the wearer is not a member of such a community she or he expresses affection for it by wearing an affiliated costume that connects her or him to that community. The phenomenon of affiliated costuming, in which the wearer emphasizes (or acts out) one of her or his identities, develops within (and without) a community; its members constantly reflect upon their identity. It also evolves through the relationship with another, different community (communities). Its efficacy depends upon how successfully the wearer conceals her or his actual identity, and how clearly the desired identity is communicated to others. The results also depend upon whether the symbols of affiliated costuming have been generally recognized by the society or have remained unclear. This recognition and understanding constantly change and evolve, partly in accordance with the expectations of the wearers and sometimes regardless of their wishes, or, indeed, even contrary to them.

In the Province of Trieste affiliated costuming appeared in the second part of the 19th century. It was based upon certain select elements of the clothing style of the local farming population from the first half of the 19th century. Through time, new clothing elements found their way into this type of costuming. In combination with the wearer's desire and need to express her or his individual style these elements of the clothing heritage gradually succumbed to typification, finally evolving into a style recognized by members of the Slovene community of Trieste, as well as those who come into contact with them, as »Ours« as opposed to »Theirs«.

